

YAHUDIYLIK TA'LIMOTI, UNING AN'ANA VA MAROSIMLARI

Azamova Sitara Ayonovna.

SHDPI Ijtimoiy fanlar kafedrasi o'qituvchisi

Xurramova Munisa

Shahrisabz davlat pedagogika instituti

maktagacha ta'lim yo'nalishi 2-kurs talabasi

***Annotasiya:** Yahudiylik dini milliy dinlar qatoriga kiradi. Milliy dinlar deb, odatda bir millatga mansub xalqlar e'tiqod qiladigan dinlarga aytiladi. Milliy dinlar elat-millat dinlari deb ham yuritiladi. Chunki ular urug'-qabila dinlaridan farqli ravishda sinfiy jamiyat qaror topishi va shakllanishi davrida vujudga kelgan va rivojlangan. Ushbu maqolada yahudiylik dini, ta'limoti, an'ana va marosimlari chuqur yoritib beriladi.*

***Kalit.so'zlar:** milliy dinlar, yahudiylik, an'ana, marosim, messiya, saduqiylar, farziylar, yesseylar, massonizm, talmud, tavrod, matsa, pasxa, purim.*

Yahudiylik dini eramizdan avvalgi 2000 yillarning oxirlarida Falastinda vujudga kelib, yakkaxudolik g'oyasini targ'ib qilgan dindir. Yahudiylik millat dini bo'lib, faqatgina yahudiy xalqiga xos. Yahudiylikning kitobiy asoslari er. av. IV-III asrlarda shakllandi. Bu dinning ta'limotiga ko'ra olamlarni yaratuvchi yagona xudo Yahve mavjud. U Tavrotni yahudiylarga berish bilan ular bilan ahd tuzgan. Go'yoki yahudiylar Yahvening yer yuzidagi xalqlarning «eng mumtozi» va keyingi dunyoda berilajak in'omlarning eng haqlisi, Muso Yahvening elchisi, Tora (Tavrot) Yahve tomonidan Musoga Tur tog'ida berilgan muqaddas kitob. Yahve olamlarni yaratishni yakshanbada boshlab, juma kuni tugatdi, shanba kuni esa dam oldi va yahudiylarga ham shu kuni dam olishni buyurdi. Shuning uchun yahudiylik diniga ko'ra shanba kuni ulug' kun hisoblanib, hech qanday mehnatga qo'l urilmaydi. Bundan tashqari yahudiylikda messiya - xaloskorning kelishi haqidagi ta'limot ham keng o'rin olgan. Unga ko'ra oxirzamonda Yahve

yahudiylar orasidan bir xaloskorni chiqaradi va u quyidagi vazifalarni bajaradi: 1) dunyoni qaytadan isloh qilgan holda qurish; 2) butun yahudiylarni Sinion (Quddus yaqinidagi tepalik) atrofida to'plash; 3) ularning barcha ezgu niyatlarinigizga dushmanlarini jazolash Yahudiylikdagi oqimlar haqida gapirganda ularni qadimiy oqimlar va zamonaviy oqimlarga bo'lishimiz mumkin. Qadimiy oqimlarga: Saduqiylar, Farziylar, yesseylar kiradi. Saduqiy nomi podshoh Dovud payg'ambar davrida yashagan ruhoniy Saduq nomi bilan bog'liq. Ko'plab mansabdor ruhoniylar saduqiy bo'lganlar. Ular diniy ishlarda faqat Qonun (Musoning besh kitobi)ni tan olganlar. Qonunda ruhoniylar, qurbonliklar, ibodatlar haqida so'z boradi, lekin oxirat va qiyomat haqida hech narsa deyilmagan. Shuning uchun saduqiylar qiyomatda o'lganlarning qayta tirilishini tan olmaganlar. Farziy nomi qadimiy yahudiy tilidagi «tushuntirish», «ajratib ko'rsatish» so'zidan olingan bo'lib, ular Musoning qonunini sharhlaganlar va oddiy odamlarga o'rgatganlar. Farziylar Musoning zamonidan beri og'zaki an'ana davom etib kelyapti deb hisoblaydi. Undan tashqari rimliklar ba'zi diniy mansablarga Musoning Qonuniga muvofiq munosib bo'lmagan shaxslarni tayinlagan edilar. Buni ko'rgan bir guruh ruhoniylar Quddusda ibodat qilish va qurbonlik qilish Qonunga to'g'ri kelmay qoldi, deb hisobladilar. Ular Quddusni tashlab, yahudiy sahrolariga chiqib ketdilar va o'sha yerda o'z jamoalarini tashkil qildilar. Ularni yesseylar deb atashdi. yesseylar Xudo tomonidan yuboriladigan xaloskor - Messiyaning kelishi va Quddusni tozalashini kutib, ibodat qilib yashar edilar. Yahudiy dini boshqa dinlar kabi o'zining muqaddas yozuvlariga ega. Uning asosan ikkita manbasi bo'lib, biri er. av. XIII asrda yashagan va Isroil xalqini Misrdan olib chiqib ketishga boshchilik qilgan Muso payg'ambarga Tur tog'ida berilgan Tora (Tavrot). Bu manba xristianlar uchun ham muqaddas hisoblanganligi uchun u haqida xristianlik mavzusida kengroq to'xtalamiz. Talmud. Talmud (qad. yahud. tilida lameyd - o'rganish) miloddan avvalgi IV asrlarda vujudga kelgan va yozma Toradan farqli o'laroq, avloddan-avlodga og'zaki ravishda o'tib borgan. Shuning uchun Torani yozma qonun, Talmudni esa og'zaki qonun deb yuritilgan. Talmud Mishna va Gemara kitoblari

majmuasi bo‘lib, Mishna ravvinlar tomonidan Tavrotga yozilgan sharhlar, Gemara esa Mishnaga yozilgan sharhlardan iborat. Talmudning Falastin (O‘rshalim) va Vavilon (Bavliy) nusxalari mavjud. O‘rshalim Talmudi eramizning III asrlarida Bavliy talmudi eramizning V asrida tahrir qilingan. Yahudiylarning yillik bayramlari ichida eng e‘tiborlisi Peysax (Pasxa) bayramidir. Bu bayram xristianlarning pasxasidan farqli o‘laroq, yahudiylarning Misrdagi qullikdan qutulib chiqqanlari munosabati bilan nishonlanadi. Qadimiy yahudiylarda Pasxa deb qo‘zichoq go‘shti va vinodan iborat kechki ovqatga aytilgan. Yahudiylar pasxa bayramidan keyingi yetti kun davomida tuzsiz, hamirturushsiz patir – matsa yeydilar. Matsani yeyish bilan har bir yahudiy Muso boshchiligidagi o‘z ota-bobolarining chekkan mashaqqatlarini his etadi. Bu bayram yahudiylarning quyosh-oy kalendarining Nison oyining 14 kuni (aprel oyining o‘rtalariga to‘g‘ri keladi) nishonlanadi. Pasxadan keyingi 50-kuni yahudiylar Shabuot (Shevuot) bayramini nishonlaydilar. Bu bayram dastlab dehqonchilik bayrami bo‘lgan, keyinchalik Sinay tog‘ida Musoga Xudo tomonidan Toraning berilishini nishonlab o‘tkaziladigan bayramga aylangan. U yahudiylarning kalendari bo‘yicha Sivona oyining 6-,7-kunlari nishonlanadi. Kuzda yahudiy kalendaridagi Tishri oyining 1-2-kunlari (sentyabr oxiri, oktyabr boshlari) yangi yil bayrami - Rosh-Ashona nishonlanadi. Bu bayram yahudiylar uchun poklanish bayrami hisoblanib, ular qurbonlik qilingan qo‘chqor shoxidan yasalgan surnaylarni chaladilar, gunohlari qolmasligi uchun cho‘ntaklarini to‘ntarib yaxshilab qoqadilar. Tishri oyining 9-kuni gunohlardan poklanish bayrami - Yom-Kipur nishonlanadi. RoshAshona va Yom-Kipur bayramlari o‘rtasida yahudiylar ro‘za tutadilar. Ro‘za kunlari ular yuvinmaydilar, yalangoyoq, eski-tuski kiyimlarga o‘ranib yuradilar. Sinagogada nadomatlar bilan yig‘lab tavba qiladilar. Purim (qur'a) bayrami yahudiy bayramlarining ichida eng quvnoq hisoblanadi. Bu bayram yahudiylarning ularni qirib tashlamoqchi bo‘lgan Fors podshohi Homon zulmidan qutilganliklari sharafiga bahorda nishonlanadi. Ularni Homondan o‘z amakisi Mordexay qo‘lida tarbiyalangan yesfir ismli qizcha qutqargan. Shuning uchun bu kuni yahudiylar «Homonga la'natlar bo‘lsin»,

«Mordexayga Xudoning rahmatlari yog'ilsin», deb qichqirdilar. Ma'lumki, yahudiylar O'rta Osiyoga qadim zamonlardan ko'chib kelganlar. Ularning bu kelishlari haqida turli xil rivoyatlar mavjud. Ularning ichida umum e'tirof etilganlaridan biri shuki, yahudiylar bu mintaqaga Eron orqali kirib kelganlar. Bu xalqning O'rta Osiyoga hijrati ko'p asrlar mobaynida davom etdi. Taxminlarga ko'ra, ular Assuriya quvg'inlari paytida – er. av. VII-VI asrlarda Eronga ko'chib kela boshlaganlar. Hatto e.r. av. VIII asrlarda ba'zi yahudiylar Isroilni tark etib, Misr, Eron kabi o'lkalarda boshpana topganliklari haqida ham xabarlar bor. Fors davlati ma'lum muddat O'rta Osiyoni o'z hukmlari ostida tutib turgan va xuddi shu davrda yahudiylarning ko'chib kelishi amalga oshgan. Bu fikrni mahalliy yahudiylarning fors lahjalaridan birida gaplashishlari ham quvvatlaydi. Ularning hayot tarzlari, urf-odatlari qadimiy yahudiy, fors va mahalliy -O'rta Osiyo madaniyatlarining qorishmasidan iborat. Tarixning turli jarayonlarida bu uch madaniyatdan ba'zilarining ta'siri kuchayishi yoki aksincha susayishi kuzatilgan. XVIII asrning boshlarida O'rta Osiyoda yuz bergan siyosiy jarayonlar tufayli yahudiylar Eron, Afg'oniston, Xiva, Qo'qon va Buxoro jamoalariga bo'linib ketdi. O'tgan asrning ikkinchi yarmida Rossiya tomonidan O'rta Osiyoning ma'lum bir qismining bosib olinishi yana yahudiylarning Turkiston Muxtoriyati va Buxoro Amirligi jamoalariga bo'linib ketishiga olib keldi. Yahudiylik millat dini bo'lganligi uchun yahudiylar qaerda bo'lmasin, biri-ikkinchisidan qancha uzoq bo'lmasin, o'qiydigan kitobi – Tavrot, e'tiqod qiladigan dini yagona bo'lib qolaverdi. XVIII asrda O'rta Osiyo yahudiylari tushkunlik davrini boshdan kechirdilar. 1793 yili o'zi Farbiy Afriqadan bo'lib, Falastinning Sfat shahrida yashovchi Iosif Mamon Mag'ribiy o'z shahri yahudiylar uchun moddiy yordam to'plash maqsadida Buxoroga keladi. U bu yerlik yahudiylarning o'z dinlaridan uzoqlasha boshlaganliklarini ko'rib, shu yerda qolishga va millatdoshlariga diniy ta'lim berishga ahd qiladi. Yahudiylar doimo tinch, kam aholili joylarda yashashni afzal ko'rganlar. Agar O'rta Osiyolik yahudiylarni Buxoro yahudiylari deyilsa ham, ular ko'proq Samarqandda yashaganlar. XVIII asrning o'rtalarida Nodirshoh Samarqandni bosib olganida uning lashkarlari orasida turklar, lazginlar,

afg'onlar, eroniylar, shuningdek, yahudiylar bo'lganlar. Ular Samarqandning Shoh-Kash, Chor-Raga, Novadon, Qo'shhovuz kabi guzarlarida yashab qolganlar. Buxoro hukumati Nodir-shoh davrida yahudiylarga nisbatan yumshoq muomalada bo'lgan. Talmudda yaxudiylikning marosimlari, urf-odatlarini aniq bayon etilgan bo'lib, ular 248 ta vasiyat va 365 ta ta'qiqni o'z ichiga oladi. Yahudiylar o'zlarining Yahvega nisbatan sodiq ekanliklarini isbotlash uchun bir necha rasm-rusumlarni ijro etadilar. Ular yillik va kunlik ibodatlardan, bayramlardan, marosimlardan iborat. Ibodat uyda ham sinagogada ham birday olib boriladi. Ayollar erkaklardan alohida ibodat qilishadi. Yahudiylarning yillik bayramlari ichida eng e'tiborlisi Peysax (Pasxa) bayrami bo'lib, bu bayram yahudiylarning Misrdagi qullikdan qutulib chiqqanlari munosabati bilan nishonlanilgan.. Qadimiy yahudiylarda Pasxa deb qo'zichoq go'shti va vinodan iborat kechki ovqatga aytilgan. Xudo Misrdagi yahudiy bo'lmagan go'daklarni qirib tashlashga qaror qilganda ular o'z uylarining peshtoqini o'sha qoni bilan bo'yab o'zlarini yahudiy ekanliklarini bildirganlar. Yahudiylar pasxa bayramidan keyingi yetti kun davomida tuzsiz, hamirturushsiz patir – matsa yeydilar. Bu bayram yahudiylarning quyosh-oy kalendarining Nison oyining 14 kuni (aprel oyining o'rtalariga to'g'ri keladi) nishonlanadi. Pasxadan keyingi 50-kuni yahudiylar Shabuot (Shevuot) bayramini nishonlaydilar. Bu bayram dastlab dehqonchilik bayrami bo'lgan, keyinchalik Sinay tog'ida Musoga Xudo tomonidan Toraning berilishini nishonlab o'tkaziladigan bayramga aylangan. Kuzda yahudiy kalendaridagi Tishri oyining 1-2-kunlari ya'ni sentyabr oxiri, oktyabr boshlari yangi yil bayrami - Rosh-Ashona nishonlanadi. Bu bayram yahudiylar uchun poklanish bayrami hisoblanib, ular qurbonlik qilingan qo'chqor shoxidan yasalgan surnaylarni chaladilar, gunohlari qolmasligi uchun cho'ntaklarini to'ntarib yaxshilab qo'qadilar. Tishri oyining 9-kuni gunohlardan poklanish bayrami - Yom-Kipur nishonlanadi. Rosh-Ashona va Yom-Kipur bayramlari o'rtasida yahudiylar ro'za tutadilar. Ro'za kunlari ular yuvinmaydilar, yalangoyoq, eski-tuski kiyimlarga o'ranib yuradilar. Purim (qur'a) bayrami yahudiy bayramlarining ichida eng quvnoq hisoblanadi. Bu bayram

yahudiylarning ularni qirib tashlamoqchi bo‘lgan Fors podshohi Homon zulmidan qutilganliklari sharafiga bahorda nishonlanadi. Shuning uchun bu kuni yahudiylar «Homonga la'natlar bo‘lsin», «Mordexayga Xudoning rahmatlari yog‘ilsin», deb qichqiradilar. Ma'lumki, yahudiylar O‘rta Osiyoga qadim zamonlardan ko‘chib kelganlar. Ularning bu kelishlari haqida turli xil rivoyatlar mavjud. Ularning ichida umum e'tirof etilganlaridan biri shuki, yahudiylar bu mintaqaga Eron orqali kirib kelganlar. Yahudiylik ta'limoti (yoki Yahudiylik dini) — bu yahudiy xalqining diniy va ma'naviy qarashlari, qadriyatlari va an'analaridan iborat bo'lgan tizimdir. Yahudiylik monoteistik din bo'lib, birinchi marta yahudiy xalqining ta'limotida miloddan avvalgi II mingyillikda shakllana boshlagan. Yahudiylikning asosiy manbasi — Tora (Yahudiy Kitobi), bu esa Tora, Nabiylar kitobi va Yozuvlar kitobini o'z ichiga olgan Tanaxga asoslanadi. Yahudiylikning asosiy ta'limotlari va qadriyatlari:

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Hanifa Haydarova . Dinshunoslik. o‘quv qo‘llanma.2019.
- 2.Abu rayhon Beruniy “Qadimgi xalqlardan qolgan yodgorliklar” T 1998
- 3..Hanifa Haydarova Dinshunoslik “Durdona” nashriyoti 2011-y
- 4..U. Jo‘rayev va Y. Saidjonov “Dunyo dinlari tarixi” T.1998
- 5..O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi T. 2000-2005
6. Omonov B. N., Ochilova G. A., Azamova S. A. SPECIFIC CHARACTERISTICS OF THE ECOLOGICAL ENVIRONMENT IN UZBEKISTAN //World of Scientific news in Science. – 2023. – T. 1. – №. 3. – C. 15-28.
7. Shakhrisabz A. S. A. THE USE OF THE SCIENTIFIC HERITAGE OF ORIENTAL SCIENTISTS IN THE FORMATION OF ECOLOGICAL CULTURE AMONG SCHOOLCHILDREN IN THE CONTEXT OF ECOLOGICAL GLOBALIZATION //International Scientific and Current Research Conferences. – 2024. – C. 94-97.
8. Shakhrisabz A. S. A. THE USE OF THE SCIENTIFIC HERITAGE OF ORIENTAL SCIENTISTS IN THE FORMATION OF ECOLOGICAL

- CULTURE AMONG SCHOOLCHILDREN IN THE CONTEXT OF ECOLOGICAL GLOBALIZATION //International Scientific and Current Research Conferences. – 2024. – C. 94-97.
9. Ayonovna A. S. et al. GLOBALLASHUV DAVRIDA EKOLOGIK MUAMMOLARVA ULARNING YECHIMI //Yangi O'zbekiston taraqqiyotida tadqiqotlarni o'rni va rivojlanish omillari. – 2024. – T. 12. – №. 1. – C. 20-24.
10. Ayonovna A. S. et al. GLOBALLASHUV DAVRIDA EKOLOGIK MUAMMOLARVA ULARNING YECHIMI //Yangi O'zbekiston taraqqiyotida tadqiqotlarni o'rni va rivojlanish omillari. – 2024. – T. 12. – №. 1. – C. 20-24.
11. Ayonovna A. S. et al. GLOBALLASHUV DAVRIDA EKOLOGIK MUAMMOLARVA ULARNING YECHIMI //Yangi O'zbekiston taraqqiyotida tadqiqotlarni o'rni va rivojlanish omillari. – 2024. – T. 12. – №. 1. – C. 20-24.
12. Azamova S. A. PROBLEMS OF FORMATION OF ECOLOGICAL CULTURE IN THE CONTEXT OF ECOLOGICAL GLOBALIZATION //BEST JOURNAL OF INNOVATION IN SCIENCE, RESEARCH AND DEVELOPMENT. – 2024. – T. 3. – №. 5. – C. 743-749.
13. Azamova S. UMUMTA'LIM MAKTAB O 'QUVCHILARIDA EKOLOGIK MADANIYATNI SHAKLLANTIRISHNING USUL VA VOSITALARI //Interpretation and researches. – 2024.
14. Azamova S. EKOLOGIK TA'LIM VA TARBIYANING RIVOJLANISH BOSQICHLARI //Talqin va tadqiqotlar. – 2024. – T. 1. – №. 1.